

Lada Badurina

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet
lada.badurina@ffri.uniri.hr

pregledni rad
UDK 811.163.42-051Silić

Glavne značajke jezikoslovnog rada Josipa Silića*

SAŽETAK

U prilogu su predstavljena najvažnija područja iz bogate jezikoslovne djelatnosti Josipa Silića. Razmatraju se njegovi doprinosi jezikoslovnj kroatistici: fonologiji, morfonologiji i morfologiji, aktualnoj sintaksi, funkcionalnoj stilistici, metodologiji pravopisnog normiranja te kodifikaciji pravopisne norme. Posebna će se pozornost potom posvetiti njegovim nazorima o pitanjima odnosa jezika kao sustava i jezika kao standarda odnosno narječja i standardnoga jezika. U tom se kontekstu razmatra i njegov stav prema zavičajnoj grobničkoj čakavštini.

Ključne riječi: Josip Silić, strukturalizam, suprasintaksa, pravopis, funkcionalna stilistika, teorija standardnog jezika, čakavština, Grobnik

Josip Silić – rođen 1934. godine u Milašima, a preminuo 2019. u Zagrebu – ubraja se u iznimne hrvatske jezikoslovce. Da takva kvalifikacija nije pretjerana i da nije riječ o pukoj akademskoj kurtoaziji, nastojat ćemo ovdje dokazati predstavljajući najvažnija područja iz njegove bogate jezikoslovne djelatnosti. Nadalje iako se profesor Silić ponajviše zanimao za pitanja suvremenoga hrvatskog standardnog jezika, posebno ćemo se osvrnuti na njegova zapažena, po mnogo čemu i originalna teorijska promišljanja o odnosu standardnog jezika i narječja te u tom kontekstu na neke konkretne primjere iz grobničke čakavštine, za kojima je nerijetko posezao.

Ponajprije valja reći da je Josip Silić iznimno dosljedan u primjeni strukturalističke metodologije, štoviše da je od svih hrvatskih jezikoslovaca najuvjereniji strukturalist.¹ Utoliko neće iznenaditi činjenica da je on najuvjerljivije i najtemeljitiije u hrvatskome jezi-

* Rad je proširena i za objavljivanje prilagođena inačica teksta izložena na manifestaciji *Šjećarje na prcf. dr. sc. Josipa Silića*, održanoj 18. rujna 2019. godine u organizaciji Ogranka Matice hrvatske u Jelenju. Zahvaljujemo Ogranku na suglasnosti za objavu ovoga teksta.

Ovaj je rad financiralo Sveučilište u Rijeci projektom uniri-human-18-13 1140.

¹ Strukturalizam je bio dominantan pravac u dvadesetostoljetnom (ne samo) jezikoslovlju. Sa strukturalizmom započinje razdoblje modernoga jezikoslovlja. Zasluga je strukturalizma poimanje jezičnoga sustava kao mreže odnosa među jedinicama pojedinih razina, iz čega proizlazi i učenje

koslovlju predstavljao i razrađivao pojedine strukturalističke teorije (u prvome redu učena čuvena praške funkcionalne škole, ali i sovjetskih/ruskih i francuskih strukturalista). Glavne ćemo doprinose profesora Silića jezikoslovnoj kroatistici nastojati ovdje sažeti u nekoliko točaka.

I.

Na prvome mjestu istaknut ćemo Silićeva zanimanja za pojedine jezične razine i njihove jedinice. U skladu sa spomenutim strukturalističkim teorijskim polazištima razvija on tezu da svaka jezična razina ima svoju jedinicu – fonološka fonološku, morfonološka morfonološku, morfološka morfološku; svaka je jedinica u neposrednoj vezi sa svojim izrazom – fonem s fonom, morfonem s morfonom, morfem s morfom; svaka jedinica objedinjuje svoje varijante – fonem alofone, morfonem alomorfone, morfem alomorfe; budući da „alo” znači ‘drugi’, a to nužno pretpostavlja odnos, on pripada jeziku, ne govoru. Nadalje što se tiče odnosa jezičnih jedinica i njihovih realizacija, svaka se jedinica realizira neposredno – fonem je u izravnoj vezi s fonom, morfonem s morfonom, morfem s morfom (krivo je dakle uvjerenje da se fonem realizira neposredno, a morfem posredno – kroz fonem). Drugim riječima, autonomija se jezičnih jedinica poriče ako se kaže da je fonem konstitutivni element morfema. Nužnost će striktna razlikovanja razina i njihovih jedinica ilustrirati Silić na segmentaciji strukture *ištēm* – fonološki je to /i/š/t/e/m/, morfonološki /i/št/e/m/, a morfološki /išt/ē/m/. Posebno je vrijedno Silićevo insistiranje na morfonološkom tumačenju „glasovnih promjena” (on je, na neki način, i *inaugurirao* morfonologiju u hrvatskom jezikoslovlju), pa onda i obrazloženje kako su jedinice /št/ i /žd/ zapravo palatalni morfonemi. Jedino se tako, naglašava Silić, mogu objasniti i instrumentali jednine *prištem* i *duždem* (dakle kao *mačem*, a ne kao *plotom*) i nominativi množine *prištevi* i *duždevi* (kao *mačevi*, a ne kao *plotovi* i *gradovi*). I dalje, jedino razumno obrazloženje struktura poput *posijedrji* i *snjegovi*, a ne *pošijedrji* i *šnjegovi* (ali jest *mišiju*, a ne *misiju* prema *misao*) bit će ako i refleksse glasa *jata* interpretiramo morfonološki: „Morfonološka interpretacija ‘refleksa staroga glasa jata’ ne dopušta stapanje struktura *l* i *j* u strukturu *j* (*l*). Isto se to može reći za strukture *n* i *j* u primjerima tipa *srjegovi*” (Silić 2019: 219).

U red Silićevih prinosa objašnjavanju jezičnih pojavnosti ide i insistiranje na tome da se pojave tipa *starac* ili *nokat* (naspram *starca*, *nokta*) tumače sinkronijski. Naglasimo, i u tome prepoznamo strukturalističku metodologiju, koja zahtijeva jasno lučenje sinkronijskog i dijakronijskog pristupa te u pristupu jezičnim činjenicama prednost daje sinkroniji. Konkretno, upozoravat će Silić na distribucijsko ograničenje prema kojemu u završnoj zoni sloga ne dolazi kombinacija CC (tj. konsonant + konsonant), osim kombinacija *-st*, *-št*, *-zd* i *-žd*: *most*, *mošt*, *grozd*, *dažd*. Kako su prema genitivnim oblicima *starca* i *nokta* korijenski morfemi *starc* i *nokt*, u finalnoj se zoni sloga javljaju skupine koje nisu svojstvene fonološkom sustavu suvremenoga hrvatskog standardnog jezika (naime *-rc* i *-kt*) te se one „razbijaju” sekundarnim *a* – *starac*, *nokat*. U vezi s tim imat će profesor Silić još koju napomenu. Prvo, na mogući će prigovor da postoje i riječi s „nedopuštenim” suglasničkim skupinama u finalnoj zoni sloga/riječi (tipa *moment*, *element*, *student*, *jogurt*, *pakt*, *akt*, *indeks*, *suļjekt*, *oļjekt*, *start*, *kvart*) odmah dometnuti da su sve one odreda

o jezičnim razinama i njihovim jedinicama. Strukturalizmu naposljetku dugujemo suvremenu metodologiju jezičnih opisa.

stranoga podrijetla, ali i podsjetiti na to da se neke od njih (u nestandardnim varijetetima) javljaju – naravno, pod utjecajem fonološkoga sustava hrvatskoga jezika – „s razdvojenim finalnim grupama, npr. *elemenat, momenat, fakat, suł.jekat, ot.jekat* itd.” (Silić 2019: 273). Potom, upozorit će na to da – iako se za opisano stanje u suvremenom jeziku razlozi mogu naći i u jezičnoj povijesti, tj. u dijakroniji (tzv. vokalizacija poluglasa) – gramatičke opise ne valja opterećivati historizmom. Iako dakle dijakronija ne demantira sinkroniju, profesor Silić zaključuje da takva analiza fonološke problematike suvremenoga hrvatskog jezika, „koja isključuje ‘pomoć’ povijesti, daje mnogo čistije rezultate” (Silić 2019: 273).

Načelna, teorijska promišljanja zastupljena u velikom broju rasprava (ovdje smo kao reprezentativne izdvojili tek dvije – „Razine, njihove jedinice i osnova (Uvodne napomene)” iz 1986. te „Fonemska distribucija i sekundarno *a* u suvremenom hrvatskosrpskom književnom jeziku” iz 1968/69. godine)² – primjenu su dobila u konkretnim gramatičkim opisima. Stoga svakako treba istaći Josipa Silića i kao (su)autora udžbenikā i gramatike!

Iz sedamdesetih godina prošloga stoljeća datiraju prvi Silićevi udžbenici i priručnici za nastavnike: prvo je s profesorom Dragutinom Rosandićem (metodičarom) 1973. godine objavio priručnik za nastavnike *Prema modern.jc.j nastavi jezika u sredr.jc.j školi*, potom su isti autori 1974. godine objavili *Osnove fonetike i fonolog.je hrvatskog kr.jiževnog jezika*, udžbenik za prvi razred srednjih škola, te 1979. godine *Osnove mor.folog.je i mor.fostilistike hrvatskoga kr.jiževnog jezika*, udžbenik za drugi razred srednjih škola. Udžbenici (objavljivani u više izdanja) – koji se nerijetko, i s razlogom, ističu kao ponajbolji gimnazijski udžbenici za hrvatski jezik³ – bili su popraćeni radnim bilježnicama i priručnicima za nastavnike.

Godine 2005. Josip Silić i Ivo Pranjković objavljuju *Gramatiku hrvatskoga jezika: za gimnaz.je i visoka učilišta*. Ne ulazeći ovdje u detaljno ocrtavanje novina u gramatičkome opisu (usp. Badurina 2006), istaći ćemo da je riječ o priručniku koji na inovativan način pristupa opisu jezičnih pojavnosti. U *Gramatici* se naime na poseban način uspostavljaju odnosi između (tradicionalnih) gramatičkih područja – morfologije i sintakse; fonologija je stavljena „u funkciju” morfologije, sintaksa se – što smatramo naročito vrijednim – otvara prema *tekstu*. Time dolazimo i do drugoga jezikoslovnog područja za čiji razvoj u kroatističkoj filologiji zasluge pripisujemo profesoru Siliću!

II.

Sklonost učenjima ugledne praške funkcionalne škole,⁴ ogleda se u radovima profesora Josipa Silića posvećenima tzv. aktualnoj sintaksi (suprasintaksi, sintaksi nadrećeničnoga jedinstva). Zauzetost za te teme najavio je on već svojom disertacijom (*Organiza-*

² U ovome tekstu dosljedno upućujemo na izdanje Silićevih izabranih rasprava – *Dihotomije* (2019) te sve navode odatle i preuzimamo.

³ Posebice se to odnosi na udžbenik iz fonologije. Metodološki i metodički uzorno koncipiran naraštaje je ne samo učenika nego i studenata učio dobrim temeljima strukturalističkoga jezikoslovlja.

⁴ Dokazao ju je profesor Silić već svojim zanimanjem za fonologiju, koju su – kao funkcionalnu fonetiku – u 40-im godinama 20. stoljeća razvijali pražani (1939. objavljeno je značajno djelo Nikolaja Sergejeviča Trubeckoga *Grundzüge der Phonologie*; veliki su i prinosi fonologiji Romana Jakobsona – obojica su djelovali (i) u Pragu). Uz aktualnu sintaksu, o kojoj je ovdje riječ, profesor će Silić prigrliti još neke *praške teme*: blisko mu je bilo njihovo učenje o standardnom jeziku i funkcionalnim stilovima. O tome više u nastavku.

c,ja vezanog teksta. Lingvističko-stilistički pristup nadrečeničnom jedinstvu hrvatskoga kr. jezičnog jezika, 1975), koja je 1984. objavljena kao monografija dobro odabrana naslova *Od rečenice do teksta (Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva)*.⁵ Ta je knjiga ubrzo prepoznata kao nezaobilazan, upravo prijelomni događaj u jezikoslovnjoj kroatistici (usp. iscrpan i argumentiran prikaz Ive Pranjkovića iz 1984. godine objavljen i u: Pranjković 1993: 97–105).

U glavnim crtama predstaviti ćemo o čemu je zapravo riječ. Ponajprije se ističe da valja razlikovati rečenicu kao jezičnu (gramatičku) jedinicu od rečenice kao govorne (komunikativne) jedinice: rečenica kao jezična jedinica nije, a rečenica kao govorna jedinica jest uvjetovana situacijom (kontekstom); rečenica kao jezična jedinica ima gramatičko, a rečenica kao govorna jedinica obavijesno ustrojstvo;⁶ rečenica kao gramatička jedinica nije, a rečenica kao komunikativna jedinica jest smislena, odnosno „rečenica kao govorna (komunikativna) jedinica ne dobiva svoj smisao u sebi, nego izvan sebe – u jedinici višoj od sebe, koja se zove nadrečenično jedinstvo (složeno sintaktičko jedinstvo, složena sintaktička cjelina, prozna strofa, komponenta teksta, diskurz itd.)”; u nadrečeničnom je jedinstvu rečenica „združena s drugom rečenicom (ili s drugim rečenicama) te s njom (ili s njima) čini strukturno, smisaono, ritmo-melodijsko i stilističko jedinstvo” (Silić 2019: 638). Takva je dakle rečenica – *iskaz* – kontekstualno uključena (sinsemantična), za razliku od rečenice kao gramatičke jedinice koja je neuključena. U tom se kontekstu spominju i klasificiraju signali kontekstualne uključenosti (konektori), a razmatra se i zastupljenost pojedinih konektora u tekstovima različitim funkcionalnih stilova (i žanrova). Posebno važnim smatramo isticanje reda riječi (tj. komponentata) kao gramatičkostilističkog konektora te insistiranje na razlikovanju kontekstualno neuključenoga (osnovnog semantičko-gramatičkog) i kontekstualno uključenoga reda riječi, a tek potom i stilistički nemarkiranog i stilistički markiranog: „Promjena kontekstualno neuključenoga (osnovnoga semantičko-gramatičkog) reda riječi (komponentata [...]) još ne pokazuje stilističku inverziju reda riječi (komponentata). Sa stilističkom inverzijom reda riječi (komponentata) imamo posla tek onda kada promjena kontekstualno neuključenoga (osnovnoga semantičko-gramatičkog) reda riječi (komponentata) nije uvjetovana kontekstom ili, bolje, kada je promjena kontekstualno neuključenoga (osnovnoga semantičko-gramatičkog) reda riječi (komponentata) u ‘sukobu’ sa zahtjevima konteksta. Drugim riječima, prihvaćamo tezu da je red riječi (komponentata) maksimalno uvjetovan kontekstom minimalno stilogen, a red riječi (komponentata) minimalno uvjetovan kontekstom maksimalno stilogen” (Silić 2019: 645).⁷ Pozabavit će se potom Silić i tipovima veza među iskazima u nadrečeničnom jedinstvu – prijelazi misli iz jedne rečenice (rekli bismo, *iskaza*) u drugi mogu imati bilo linearni karakter („sljedeća rečenica izlazi iz prethodne”) bilo paralelni karakter („sljedeća rečenica ne izlazi iz prethodne”, ona je „varijacija opće teme nadrečeničnog jedinstva”) (Silić 2019: 648). Naposljetku naglasit će „da se ni linearna ni paralelna veza ne sreću uvijek u ‘čistu vidu’, da u linearnom tekstu ima rečenica koje su povezane po načelu paralelne veze i, obratno, u paralelnom tekstu rečenica koje su povezane po načelu linearne veze” (Silić 2019: 652).

⁵ Rasprava slična naslova – „Od rečenice do teksta: Teorijsko-metodološke napomene” – iz 1979. godine (usp. u: Silić 2019: 637–652) na svojevrsan način sažima koncept Silićeve aktualne sintakse.

⁶ Drugim riječima, govori se o rečenici kao statičkoj i o rečenici (tj. iskazu) kao dinamičkoj jedinici. „Dinamička se rečenica temelji na suodnosu teme i reme. Tema je ishodišni dio dinamičke rečenice, a rema dio koji nosi glavnu obavijest” (Silić 1984: 67).

⁷ Više o stilističkoj inverziji redosljeda komponentata usp. u Silić 1984: 63–65.

Napokon valja naglasiti da je taj naizgled sitan korak *od rečenice do teksta*, koji je u jezikoslovnj kroatistici učinio Josip Silić, zapravo imao dalekosežne posljedice: rečenici je dokinut *status* najkompleksnijega jezičnog znaka, pa onda i krajnje, konačne točke gramatičkih analiza; koncept *nadrečeničnog jedinstva* (teksta) najavio je otvaranje gramatike prema komunikaciji te, dakako ne manje važno, unaprijeđeni su sintaktički opisi hrvatskoga jezika.⁸

III.

Ono čime je u široj javnosti profesor Silić stekao najveću popularnost zacijelo je njegova pravopisna djelatnost. Prvo izdanje pravopisne knjige (koju potpisuje s profesorom Vladimirom Anićem) – *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* – 1986. je godine, kad je objavljeno, i u formalnom je i u praktičnom smislu značilo prekid s tzv. novosadskom pravopisnom praksom. Taj je *Pravopisni priručnik* izišao u još dvama izdanjima, a 2001. godine isti autorski dvojac – Anić i Silić – objelodanjuje novu pravopisnu knjigu: *Pravopis hrvatskoga jezika*. Za njihove se pravopisne knjige može reći da ih obilježava iznimna metodološka dosljednost: ustrajno nastojanje da se pravopis oslobodi svega što mu načelno ne pripada, ali i zalaganje za maksimalno dosljednu provedbu pravopisnih načela.⁹ Štoviše, o pravopisu je profesor Silić napisao i više studija teorijsko-metodološke naravi. Za jednu bi se od njih – „O pravopisu, pravopisnoj normi i još ponečem” iz 1977. godine – moglo reći da je programskog karaktera: „Pravopis nije ni fonetika, ni fonologija, pa prema tome ni ortoepija, ni gramatika, ni leksikologija, ni stilistika. Svega toga u pravopisu ima, ali ništa od toga pravopis nije. Stoga pravopis ne utvrđuje ni fonetsku, ni fonološku, pa prema tome ni ortoepsku, ni gramatičku, ni leksičku, ni stilističku, nego *pravopisnu normu*” (Silić 2019: 308).

No ni to nije sve. Osobito važno mjesto u pravopisnoj djelatnosti Josipa Silića zauzima rad na računalnome pravopisu. Knjiga *Hrvatski računalni pravopis: Gramatičko-pravopisni računalni vodič* (nastala u suautorstvu sa Slavenom Batnožićem i Brankom Ranilovićem¹⁰) i – još važnije! – pridružen joj računalni program (tzv. *spelling-checker*) objelodanjeni su 1996. godine. Zahvaljujući izvrsnu Silićevu opisu ponajprije morfologije hrvatskoga jezika za hrvatski je jezik napravljen uzoran program računalne provjere pravopisa, koji ne samo da je ubrzo otkupio Microsoft i implementirao ga u pakete svojih računalnih programa (*Cffice*) nego ga je ujedno ponudio i kao model za izradu sličnih programa za druge slavenske jezike. Ono međutim što je u eri informatizacije najvažnije i što je predstavljalo možda i ponajveći dobitak za hrvatski jezik jest da se našao – kao samostalan i ravnopravan – u Microsoftovom izborniku jezika. Dakako osim simboličke ta činjenica ima i znatne praktične vrijednosti, pa ni danas ne treba zaboraviti da su računal-

⁸ Možda je i ponajveći dobitak taj što su, kao što je netom spomenuto, u aktualizaciji rečenice/iskaza prepoznati jedini prihvatljivi kriteriji za ustanovljavanje (ne)obilježenosti redosljeda sintaktičkih komponenata. Svakako međutim treba reći i to da je širenjem perspektive s rečenice na tekst načelno riješen i problem tzv. nekonstitutivnih dijelova rečeničnoga ustrojstva (s kojima se rečenična sintaksa nije uspijevala nositi). Više o tome usp. u Pranjkočić 2005: 22–23, Badurina–Pranjkočić 2010: 7–8 i Badurina 2016: 52–55.

⁹ Kako se ova ocjena ne bi činila tek paušalnom, upućuje se na prikaze koji će je dodatno potkrijepiti: Pranjkočić 1993: 106–112, Badurina 2001.

¹⁰ Suautori, informatičari, radili su na izradi računalnog programa.

noj provjeri hrvatskoga pravopisa prethodili sati i sati temeljita i ustrajna rada profesora Josipa Silića.¹¹

IV.

Neosporne su zasluge profesora Silića za razvoj funkcionalne stilistike u hrvatskoj filologiji.¹² On je, uz profesora Krunoslava Pranjića, bio jedan od prvih jezikoslovaca u nas koji je insistirao na učenju o funkcionalnim stilovima standardnoga jezika (znanstvenom, administrativnom, publicističkom, književnoumjetničkom i razgovornom). Profesor će Silić stoga naglašavati da normu valja promatrati kao statičko-dinamičku pojavnost koja ne pretpostavlja odnos prema standardnom jeziku kao cjelini, već da pojedini funkcionalni stilovi standardnoga jezika imaju svaki svoju normu. U tom (teorijskom) kontekstu ponudio je on konkretne opise svih funkcionalnih stilova hrvatskoga standardnog jezika. Ti su tekstovi 1997. i 1998. godine redom objavljivani u časopisu *Kolo*. Napokon gramatički su se opisi funkcionalnih stilova prvi put pojavili u jednoj hrvatskoj gramatici – dakako već spominjanoj Silić–Pranjkićevoj (2005).

U vezi s funkcionalnom stilistikom valja reći da je ona u hrvatskoj filologiji, napose lingvistici stekla velik broj sljedbenika, štoviše i danas je u jezikoslovnoj kroatistici dominantna. Međutim ovdje upozoravamo i na neke kasnije radove profesora Silića u kojima on propituje standardnojezični status književnoumjetničkoga stila, ali i na studiju „Tekst i funkcionalni stilovi”, u kojoj već *klasičnim* opisima jezičnih značajki funkcionalnih stilova (konkretno, znanstvenog funkcionalnog stila) dodaje dimenziju teksta (nadrečeničnoga jedinstva). Po svoj prilici upravo je spremnost i naviklost profesora Silića na trajna propitivanja i vlastitih stajališta omogućila zapažen pomak i u teorijskom i u metodološkom smislu (u prvome redu s obzirom na strukturalistička, osobito praška teorijska polazišta), odnosno omogućila je evoluciju same Silićeve teorije. Njegova teorija funkcionalnih stilova – i *temeljna* i *novija, revidirana* – u cijelosti je predstavljena u knjizi *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika* (2006) (usp. i Badurina 2007).

V.

Naposljetku vrlo su važni – i originalni – doprinosi profesora Silića teoriji standardnoga jezika. I ovdje su njegova polazišta teorijski čvrsto utemeljena: valja razlikovati jezik kao sustav i jezik kao standard.¹³ Najkraće rečeno, jezik kao sustav lingvistička

¹¹ O svojim iskustvima s izradom računalnog pravopisa progovorio je Josip Silić u raspravama „Računalni pravopis” (1996) i „Neka od dostignuća u hrvatskoj računalnoj lingvistici” (1999). Obje su pretisnute u knjizi Silićevih izabranih rasprava (usp. Silić 2019: 693–699). O *Hrvatskome računalnom pravopisu* usp. također Badurina 1997.

¹² Riječ je o teoriji čiji se počeci vezuju s praškim lingvističkim krugom (već od 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća).

¹³ O tome je Josip Silić pisao u više svojih rasprava. Posebno upućujemo na njegov članak „(Hrvatski) standardni jezik kao sustav i kao standard” iz 1997. godine, u kojemu se odnos između jezika kao sustava i jezika kao standarda objašnjava poznatom Coseriuovom trihotomijom sistem – norma – govor (*sistema – norma – habla*). Prema tom je modelu, naglašava autor, samo *govor* konkretan (konkretni su to lingvistički činovi u trenutku njihove proizvodnje), *norma* predstavlja prvi stupanj apstrakcije (sadrži ono što je u konkretnom govoru „ponavljanje prethodnih modela”), a *sustav* je

je, a jezik kao standard sociolingvistička kategorija. Jezik kao sustav (dakle lingvistička činjenica) neovisan je o fenomenima koji pretpostavljaju vrijednosne sudove (kao što su primjerice kultura, civilizacija, književnost, politika, vjera ili nacija). Zato jeziku kao sustavu nisu svojstveni nikakvi tzv. *izmi* (npr. barbarizmi, vulgarizmi, dijalektizmi, žargonizmi, internacionalizmi i sl.) jer oni pretpostavljaju odnos između jezika i onih koji se jezikom služe, dakle pojavnosti su sociolingvističkog tipa, pripadaju jeziku kao standardu.

Pozornost napokon usmjeravamo na stavove profesora Josipa Silića o odnosu standardnoga jezika i narječja. Kao na reprezentativne uputit ćemo stoga na dvije njegove rasprave: „Standardni jezik i narječja” iz 1996. godine (također u Silić 2019: 110–120) – uzgred, objavljena je u *Grobničkom zborniku 4* – te „Hrvatski standardni jezik i hrvatska narječja” iz 1998. (Silić 2019: 132–138).

Valja reći da je profesor Silić nerijetko zbuñjivao svoje studente (i sugovornike) za pravo savršeno logičnim pitanjima – učio nas je tako lingvistički misliti! Takvi se postupei – očito, dio je to njegove retoričke strategije – prepoznaju i u objavljenim člancima. Intrigantno pitanje s kojim nas u vezi s ovom temom suočava glasi: zašto ćemo (samo) za suvremenu hrvatsku književnost pisanu kajkavskim i čakavskim reći da je pisana na narječju te je smatrati dijalektalnom književnošću, a nećemo na isti način tretirati književnost napisanu štokavskim narječjem?! Autor odmah nudi – smatramo – savršeno logično rješenje: „Sve bi bilo jednostavnije kad bismo na štokavsko, čakavsko i kajkavsko narječje gledali kao na zasebne sustave, koji su, logički (pa onda i metodološki) rečeno, jedan s drugim u (su)odnosu jezika, a ne u (su)odnosu narječja. Tada bismo ‘tri narječja hrvatskoga jezika’ mogli zamijeniti s ‘tri hrvatska narječja’. I pitanje bi ‘Kojega hrvatskog jezika?’ samo po sebi otpalo” (Silić 2019: 133). Uspoređujući potom tri rečenice (štok. *Toga ja nisam mogao vicjeti u rjihovim kućama*, čak. *Tega ja nisan mogal videt va rjihovih kućah* i kajk. *Tega ja v rjihovih hižah videti nisem mogel*) Silić pokazuje da je uistinu riječ o različitim sustavima (usp. npr. oblike *mogao, mogal, mogel; kućama, kućah/hižah*) jer – naglašava pozivajući se na strukturalističku metodologiju – „dovoljna je [među sustavima, nap. L. B.] samo jedna semiološki relevantna razlika pa da bude riječ o dvama različitim sustavima” (Silić 2019: 135). Svaki jezični sustav može, naravno, imati svoj standardni govor/jezik, ali u hrvatskome slučaju, zahvaljujući društveno-političkim čimbenicima, samo je štokavsko narječje izabrano za osnovicu standardnoga (javnokomunikacijskoga) jezika. Otvara se u tom kontekstu i pitanje dijalektizama u hrvatskome jeziku. Silić je i u tome dosljedan: metodološki je pogrešno govoriti o dijalektizmima u hrvatskome standardnom jeziku ako je riječ o pojavama iz čakavskoga ili kajkavskoga narječja jer je riječ o jedinicama iz drugih sustava. Dijalektizmi u hrvatskome jezičnom standardu mogu biti samo štokavizmi.

U raspravi objavljenoj u *Grobničkom zborniku* Josip Silić na svojevrstan način konkretizira zauzeta teorijska stajališta: „Jezik je kao sustav uređen po pravilima koja su u njemu, a jezik kao standard po pravilima koja su i u njemu i izvan njega. Jezik je kao sustav dakle uređen po unutarnjim (unutarjezičnim), a jezik kao standard i po unutarnjim (unutarjezičnim) i po izvanjskim (izvanjezičnim) pravilima” (Silić 2019: 110). Oprimjerit ćemo

drugi stupanj apstrakcije (sadrži samo ono što je normi prijeko potrebno). Na tragu toga Silić će tumačiti da je „govor (ili govorenje) ‘ono kako se govori’, norma ‘ono kako treba govoriti’, a sustav ‘ono kako se može govoriti’”. Taj će model, štoviše, i dalje razvijati i dorađivati (u stupnjeve će apstrakcije uključiti *uzus* i *kodifikaciju*). U nastavku će autor konstatirati da „podloga jezika kao sustava mora biti homogen (i to, dakako, jedan) organski idiom” dok podloga jezika kao standarda može biti heterogen (pa onda, dakako, i ne jedan) organski idiom (takozvana *koine*)” (Silić 2019: 121–131; više o tome i u Badurina 2019: 306–307).

to na jednom (Silićevu) primjeru. U jeziku kao sustavu prema *zakasnuti* može biti samo *zakasr.jela* (ne *zakašr.jela*) jer se – najkraće rečeno – u ovom slučaju /s/ ispred /nj/ ne mijenja u /š/ jer je „r,j spoj fonema n i j koje je činjenica ‘refleksa glasa jata’”. Odatle je – nastavlja Silić – i *zakasr.jeti*, a ne *zakašr.jeti* (kao što su, uostalom, *sr.jegovi*, a ne *šr.jegovi* ili *s.jedeći*, a ne *š.jedeći*). Naprotiv, jeziku kao standardu to ne mora nužno smetati! Dakako, upozorit će Silić, „ni on ne može prihvatiti ništa što nije u skladu s pravilima, samo što njegova pravila [...] više nisu samo jezična, nego i društvena (dakle nejezična). Budući da je oblik *zakašr.jela* (u skladu s odgovarajućim pravilom¹⁴) društvo prihvatilo, i on ga je prihvatio kao svoju činjenicu” (Silić 2019: 111).

Nakon toga (općeg) uvoda usmjerio se profesor Silić na zanimljiva – pomalo i intrigantna – razmatranja primjera iz zavičajne mu grobničke čakavštine. Dakako, u ovom je slučaju riječ o jeziku kao sustavu, i u njemu ne bi trebalo biti jedinica koje nisu u skladu s njegovim pravilima. Dotakao se u tom kontekstu čakavskih imena *Ratu.ja* i *Čau.ja*, za koja veli da su oba ženskog roda u množini. Problematičnim stoga smatra što se u nekim padežima ta imena nalaze u muškom rodu (*Bio sam u Ratu.jima*, *Bio sam u Čavlima*). U čakavskom bi dakle ta imena u lokativu glasila *va Ratu.jah* i *va Čavlah*, a u štokavskom sustavu *u Ratu.jama* i *u Čavlama*. Naglasit će, štoviše, da je to (naime u *Ratu.jima* i u *Čavlima*) u raskoraku i s čakavskim i sa štokavskim sustavom jer ni jedan ni drugi ne mogu prihvatiti „takvo miješanje (gramatičkih) kategorija”. Nasuprot tome u jeziku kao standardu može biti prihvaćeno i ono što je protivno logici jezičnih sustava, i on je – nažalost, kaže profesor Silić – svojim autoritetom govornicima nametnuo nešto što se protivi logici/logikama jezikā kao sustava. Ne propušta ovdje međutim Silić naglasiti i ovo: „[...] pri standardiziranju [se] jezičnih pojava mora voditi računa o tome da su jezik kao sustav i jezik kao standard u dijalektičkoj sprezi, da jedan nije drugi, ali da nema jednoga bez drugoga. Treba voditi računa o tome da napetosti među njima (koje su prirodom suodnosa dane) budu što podnošljivije” (Silić 2019: 112).

Dolazimo tako napokon i do naziva kraja koji je nazvan po gradu *Grobniku*. Profesor Silić spominje (konkurentne) nazive – *Grobniščina*, *Gromiščina* i *Grobinščina* – te postavlja pitanje jesu li svi pravilni. (Pravilnost se, dakako, ovdje odnosi na jezik kao sustav, a ne na standardni jezik, jer čakavski standard ne postoji.) Odgovorom na to pitanje profesor će Silić neupućene zacijelo (opet) zbuniti – a upućeni će u njemu prepoznati (pravog) Silića – svi su ti oblici pravilni jer su činjenica (čakavskog) jezika kao sustava: „*Grobniščina* stoji u suodnosu s osnovom *grobnik*, *Gromiščina* u suodnosu s osnovom *gromik*, a *Grobinščina* u suodnosu s osnovom *grob*” (Silić 2019: 114). U nastavku profesor Silić pedantno tumači (asimilacijske) promjene koje su u svakom od tih oblika provedene. Zaključno će reći i ovo: „Dakle sva tri oblika (i *Grobniščina* i *Gromiščina* i *Grobinščina*) odgovaraju pravilima jezika (čakavskoga) kao sustava i ni jedan od njih nema nikakvu prednost pred drugima. To je između ostaloga i zato što jeziku (čakavskomu) kao sustavu ne treba više oblika za jedan sadržaj, nego samo jedan. Hoće li pak to biti *Grobniščina*, *Gromiščina* ili *Grobinščina*, to se njega ne tiče” (Silić 2019: 114). I, naravno, tumačit će dalje profesor Silić, dok je jeziku svejedno, ljudima (govornicima) nije svejedno i oni nastoje izabrati jedan oblik, dati mu prednost pred konkurentnima te ga preporučiti i drugima. Dakako, svoju volju ljudi ne mogu nametnuti jeziku kao sustavu, ali mogu jeziku kao standardu. Jezik

¹⁴ Novo je pravilo da /s/ ispred /ń/ prelazi u /š/, neovisno o „podrijetlu” /ń/, dakle i onda kad je /ń/ nastalo stapanjem /n/ + /j/ (koje je pak rezultat refleksa glasa jata), u nastavku će pojasniti Josip Silić.

kao standard imat će drukčiji odnos prema ovim oblicima. On se može odlučiti za jedan od oblika (kao za općeobvezatan u javnoj komunikaciji) ili za neke od njih ili za sve njih. I naposljetku profesor Silić ovako tumači situaciju: oblik *Grobniščina* je postao općeobvezatan, i to zbog njegove izravne tvorbeno motiviranosti s osnovom *grobnik* (*Grobnik*); ostali se oblici (*Gromiščina* i *Grobniščina*) mogu rabiti u drugim, manje službenim situacijama.

Nije bilo lako u malo riječi sažeti bogatu znanstveničku karijeru profesora Josipa Silića. Umjesto ekstenzivna opisa i popisa njegovih doprinosa pokušali smo ponuditi svojevrsnu sistematizaciju originalnih njegovih prinosna hrvatskoj filologiji. Stoga na ovome mjestu – umjesto zaključka – možemo samo još jedanput naglasiti: profesor je Silić bitno unaprijedio jezikoslovnu kroatistiku i u fundamentalnom i u primijenjenom aspektu. Što se fundamentalnog aspekta tiče – podsjetit ćemo (jer o tome je ovdje bilo ponajviše riječi) – učinio je velike pomake u prihvaćanju novijih teorijskih i metodoloških dostignuća u jezikoslovlju (npr. područje fonologije, morfologije, nadrečenične sintakse, teorije standardnog jezika i funkcionalne stilistike te metodologije pravopisnog normiranja). Kad je pak riječ o primjeni, svakako valja spomenuti njegov rad na pravopisima, ali i udžbenike i priručnike kojima je bitno pripomogao unapređenju i osuvremenjuju nastave hrvatskoga jezika.

Nije ovdje bilo spomena o nastavničkoj djelatnosti profesora Silića. Ipak, da ostane zabilježeno, profesor je Silić kao predavač na velikom broju visokoškolskih ustanova u Hrvatskoj i inozemstvu postavio vrlo visoke akademske standarde. Cijeli je svoj bogati radni vijek proveo kao profesor na Katedri za hrvatski standardni jezik Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U osamdesetim godinama prošlog stoljeća, kad se na tadašnjem Pedagoškom (danas Filozofskom) fakultetu ustanovljavao četverogodišnji studij kroatistike, više je naraštaja riječkih studenata imalo prilike slušati njegova predavanja, a i kasnije se rado odazivao pozivima u *svjcu* Rijeku. Bio nam je cijenjen profesor, mentor, suradnik i nadasve drag prijatelj.

Profesor Silić učio nas je o jeziku promišljati u duhu najbolje tradicije europskog strukturalizma. Kao čovjeka krasila ga je nevjerojatna blagost, tolerantnost i toplina. Kao stručnjak mogao se podjednako dičiti nepokolebljivošću u stavovima i metodološkom dosljednošću u tumačenju jezičnih pojava, kao i spremnošću da uvaži i drukčije gledanje, pa i druge teorijsko-metodološke obrasce. Upravo ta ga je osobina činila iznimnim mentorom i uvijek poticajnim sugovornikom. Ne jednom je isticao: *jezikoslovcu ni jedna jezična pojava ne smije ići na živce!*

Izbor iz bibliografije Josipa Silića¹⁵

- Silić, Josip – Rosandić, Dragutin (1973) *Prema modernijoj nastavi jezika u srednjoj školi*, Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja, Zagreb.
- Silić, Josip – Rosandić, Dragutin (1974) *Osnove fonetike i fonologije hrvatskog kr. jževnog jezika*, udžbenik + radna bilježnica + priručnik za nastavnike, Školska knjiga, Zagreb (više kasnijih izdanja).
- Silić, Josip – Rosandić, Dragutin (1979) *Osnove morfolologije i morfostilistike hrvatskoga kr. jževnog jezika*, udžbenik + radna bilježnica + priručnik za nastavnike, Školska knjiga, Zagreb (više kasnijih izdanja).
- Silić, Josip (1984) *Od rečenice do teksta: Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Silić, Josip – Rosandić, Dragutin (1986) *Jezik, izražava je i stvarar je 1*, udžbenik + radna bilježnica + priručnik za nastavnike, Školska knjiga, Zagreb (više kasnijih izdanja).
- Silić, Josip – Rosandić, Dragutin (1986) *Jezik, izražava je i stvarar je 2*, udžbenik + radna bilježnica + priručnik za nastavnike, Školska knjiga, Zagreb (više kasnijih izdanja).
- Anić, Vladimir – Silić, Josip (1986) *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Sveučilišna naklada Liber – Školska knjiga (2^a1987, 3^a1990).
- Silić, Josip (1995) *Morfologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika od XVI. do XIX. stoljeća: Udžbenik za II. razred gimnazije*, udžbenik + vježbenica, Školska knjiga, Zagreb.
- Batnožić, Slaven – Ranilović, Branko – Silić, Josip (1996) *Hrvatski računalni pravopis: Gramatičko-pravopisni računalni vodič (spelling-checker)*, Matica hrvatska – SYS, Zagreb.
- Silić, Josip (1997) *Hrvatski jezik 2: Udžbenik za II. razred gimnazije*, udžbenik + vježbenica, Školska knjiga, Zagreb (više kasnijih izdanja).
- Silić, Josip (1998) *Hrvatski jezik 1: Udžbenik za prvi razred gimnazije*, udžbenik + vježbenica, Školska knjiga, Zagreb (više kasnijih izdanja).
- Anić, Vladimir – Silić, Josip (2001) *Pravopis hrvatskoga jezika*, Novi Liber – Školska knjiga, Zagreb.
- Silić, Josip – Pranjković, Ivo (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb (2007).
- Silić, Josip (2006) *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb.
- Perović, A. Milenko – Silić, Josip – Vasiljeva, Ljudmila (2009) *Pravopis crnogorskoga jezika s pravopisnim rječnikom*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica.
- Silić, Josip (2010) *Crnogorski jezik: Naučno-metodološke osnove standardizacije crnogorskoga jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica.
- Čirgić, Adnan – Pranjković, Ivo – Silić, Josip (2010) *Gramatika crnogorskoga jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica.
- Silić, Josip (2019) *Dihotomije: Izabrane rasprave*, priredio Ivan Marković, Disput, Zagreb.

¹⁵ Donosimo popis Silićevih autorskih knjiga (uključujući i važnije, ovdje spominjane udžbenike i njihove kasnije dorade/prerade). Bibliografske se jedinice navode kronološkim slijedom. Cjelovita bibliografija, koju je sačinio priređivač Ivan Marković, nalazi se u Silić 2019: 25–57.

Izbor iz literature o Josipu Siliću¹⁶

- Badurina, Lada (1997) „Pravopis i računalo (Slaven Batnožić – Branko Ranilović – Josip Silić, *Hrvatski računalni pravopis: Gramatičko-pravopisni računalni vodič (spelling-checker)*, Matica hrvatska – SYS, Zagreb 1996”, *Fluminensia*, god. 9, br. 1–2, str. 143–148.
- Badurina, Lada (2001) „Hrvatski pravopis na pragu novoga tisućljeća” (Vladimir Anić – Josip Silić, *Pravopis hrvatskoga jezika*, Novi Liber – Školska knjiga, Zagreb 2001), *Fluminensia*, god. 13, br. 1–2, str. 126–132.
- Badurina, Lada (2006) „O gramatici s razlogom (Josip Silić i Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005)”, *Novi Kamov*, VI, br. 2, sv. 19, str. 87–93.
- Badurina, Lada (2007) „Jezik i njegove službe (Josip Silić, *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb, 2006)”, *Fluminensia*, god. 19, br. 1, str. 172–178.
- Badurina, Lada (2016) „Jezikoslovni pristupi tekstu”, *Croatica: Časopis za hrvatski jezik, kr.žičevnost i kulturu*, XL, br. 60, str. 49–61.
- Badurina, Lada (2019) „O strukturi Silićeva strukturalizma (Josip Silić, *Dihotomije: Izabrane rasprave*, priredio Ivan Marković, Zagreb: Disput, 2019)”, *Fluminensia*, god. 31, br. 1, str. 305–315.
- Badurina, Lada – Pranjković, Ivo (2010) *Peti hrvatski slavistički kongres: Dobitnik nagrade Stjepana Ivšića: Josip Silić*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.
- Marković, Ivan (2019) „Što je Silić hrvatskoj filologiji?”, u: Josip Silić, *Dihotomije: Izabrane rasprave*, priredio Ivan Marković, Disput, Zagreb, str. 9–18.
- Od fonetike do etike: Zbornik o sedamdesetogodišnjici prcf. dr. Josipa Silića*, uredio Ivo Pranjković, Disput, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (1993) *Kronika hrvatskoga jezikoslovja*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (2005) „Sustavi i standardi profesora Silića”, *Od fonetike do etike: Zbornik o sedamdesetogodišnjici prcf. dr. Josipa Silića*, Disput, Zagreb, str. 18–26.
- Pranjković, Ivo (2019) „IN MEMORIAM: Prof. dr. Josip Silić (1934–2019)”, *Suvremena lingvistika*, god. 45, sv. 1, br. 87, str. 127–131.

¹⁶ Ovdje se navode izvori na koje se (izravno ili neizravno) upućuje u ovome prilogu. Potpuniji popis prikaza Silićevih knjiga i/ili osvrta na njegovu djelatnost (do 2010. godine) usp. u Badurina–Pranjković 2010: 23–26.

SUMMARY

Main characteristics of Josip Silić's linguistic work

In this paper we deal with the most important domains from Josip Silić's rich linguistic opus. We analyse his most important contributions to the study of the Croatian language: phonology, morphophonology and morphology, supra-syntax, functional stylistics, methodology of orthographic standardisation and codification of the orthographic norm. Special attention is paid to his views on the issues of the relationship between language as a system and language as a standard, that is, between dialects and the standard language. In this context, his attitude towards his native Grobnik Čakavian idiom is analysed.

Key words: Josip Silić, structuralism, supra-syntax, orthography, functional stylistics, theory of standard language, Čakavian dialect, Grobnik